

מבט נוסף למהדרין ולהדלקה בבית הכנסת

תשובות הגאונים החדשות - עמנואל (אופק) סימן קעז

צא. ואשר כתבתם מנהגנו בחנוכה להדליק בהיכל שמנה נרות, בלילה ראשונה עושין אחת משמאל ושבע לימין ובכל לילה מעתיק אחת מימין לשמאל (על) [עד] לילה שמיני יעשו כולן לשמאל, יודיענו אדונינו גאון היאך נעשה, שיש מי שאמ' ששה עשרה, שמנה מימין ושמנה משמאל, ילמדינו אדונינו היאך מנהגכם וכיצד נעשה. **אנו מנהיגנו בבית להדליק כמנין אנשים** שיש בבית כדתנו רבנן +שבת כא, ב+ המ[ה]דרין נר לכל אחת ואחד, **ובבתי כנסיות עושין כבית הלל**, לילה הראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך, ואין עושין כלום מהן מימין וכך יפה לעשות.

נר ביתו ונר חנוכה

רמב"ן שבת כג:

נר חנוכה ונר ביתו נר ביתו עדיף – משמע לי דאף להדליק אמרי' מקדימין נר ביתו לנר חנוכה, שכל התדיר והמשובח מחברו קודם לחברו. אבל ראיתי לבעל הלכות ז"ל שאמר והיכי דקא בעי לאדלוקי נר חנוכה ונר שבת, ברישא מדליק דחנוכה והדר מדליק של שבת, דאי אדליק דשבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי **דחנוכה, משום דקבלה לשבת עליה,**

וכמה הוא דחוק זה הטעם, אם אמרו ביום הכפורים כן אם אמר זמן, משום שמוסיפין מחול על הקודש ואוכלין ופוסקין מבע"י, ויכול הוא להפסיק ולקבל עליו שלא יאכל מבע"י, וכיון שאמר זמן הרי קבלו מדעתיה, אבל הדלקת נר שבת אם הדליקו מבע"י מה קיבול שבת יש בכך, הרי כדי שלא יהא מרוד בערב הוא עושה, א"כ הדליק נר של שבת לא ידליק נר אחרת, ואדרבה לא מפני שהוא שבת הוא מדליק אלא מפני שעדיין אינה שבת מדליק, **וכי גמר הדלקה קונה שבתה.** ועוד הרי אמרו בשילהי פרקין שלישית להדליק את הנר הדליק המדליק ושוהה כדי לצלות דג קטן או כדי להדביק פת בתנור, אלמא בתר הדלקת הנר מותר לצלות דגים ולהדביק פת בתנור, דכולהו ודאי מדלקו וזמן דכלהי אינשי הוא להדלקה, ובתר הכי מאן דאדליק גופיה מדביק פת בתנור וצולה דג קטן, מדלא הויא תקיעה בתרייתא דהדלקה, ש"מ דכל כה"ג לאו קבלה הוא ושרי.

ר"ן (על הרי"ף) שבת י, א

ומדאמרי' דנר חנוכה ונר ביתו נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. כתב הרמב"ן ז"ל ... אלו דבריו ז"ל ואין נראין לי דמאי דקאמר דביום הכפורים היינו משום דמוסיפין מחול על הקדש ויכול הוא להפסיק ולקבל עליו שלא יאכל מבעוד יום הא ודאי כשם שרשאי לעשות כן ביוה"כ כך הוא **רשאי להפסיק ולקבל עליו בערב שבת שלא יעשה מלאכה מבעוד יום** דכשם שיש תוספת ליוה"כ כך יש תוספת לשבת כדאמרי' בפרק בתרא דיומא (דף פא ב) כל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקדש ומאי דקאמר שלא מפני שבת הוא מדליק אלא מפני שעדיין אינה שבת הוא מדליק אין ודאי הכי הוא אלא מיהו **חזינא בכולהו תנאין שמנהג חכמים היה שהמלאכה האחרונה שהיו עושין בע"ש היתה הדלקת הנר** שאפילו תפילין שהנחתן מצוה היו חולצין קודם שידליקו את הנר וכדתניא בבבב"תא בסוף פרקין [דף לה ב] ו' תקיעות תוקעין ערב שבת וכו' שלישיית להדלקת הנר דברי רבי נתן רבי יהודה הנשיא אומר שלישיית לחלוץ תפילין ופרש"י ז"ל ורביעית להדליק את הנר וכן משמע דלא פליג אתרתי קמיייתא דהתם ועוד מדאמרינן התם בסמוך שניה להדליק את הנר כמאן דלא כר' נתן ודלא כר' יהודה הנשיא אלמא בתחלה היו חולצין תפיליהן ואחר כך מדליקין את הנר וכבר הקשו בתוספות מדאמרינן בסוף פרק ארבע מיתות (דף סח א) דרבי אליעזר חלה ונכנס הורקנוס בנו אחריו לחלוץ תפיליו גער בו אביו ויצא בנזיפה ואמר לו היאך מניחין איסור סקילה כלומר הדלקת הנר ועוסקין באיסור שבות אלמא הדלקת הנר קודם לחליצת תפילין ותירצו דשאני התם דמשום חליו אחרו מלהדליק את הנר לפי שהיו טרודין בו עד סמוך לחשיכה ולכך היה לו לעסוק באיסור סקילה קודם ואדרבה משם יש ראייה דחליצת תפילין קודמת מדרצה הורקנוס לחלוץ תפיליו קודם הדלקה אלמא יודע היה שכך היו רגילין. ובריייתא

נמי בסוף פרקין מוכחא שהמלאכה האחרונה שהיו עושים בערב שבת היתה הדלקת הנר דקתני התחיל לתקוע תקיעה שלישית סלק המסלק והטמין המטמין והדליק המדליק ודאי שאדם יכול להטמין יותר סמוך לשבת מלהדליק את הנרות דהא תנן בפרקין [דף לד א] ספק חשיכה ספק אינה חשיכה אין מדליקין את הנרות אבל מערבין וטומנין את החמין וכיון שכן איפכא הוה ליה למתני הדליק המדליק וסילק המסלק והטמין המטמין **אלא ודאי היינו טעמא משום דרבנן הכי תקון שתהא הדלקה מלאכה אחרונה ושלא יעשה אחריה מלאכה כלל והיינו טעמא לפי שהדלקה מלאכת מצוה היא לצורך שבת וכדאמרינן לקמן [דף כה ב] הדלקת נר בשבת חובה ונמצא שהיא כתחלת שביתה וכקבלתה** ובהא נמי מתרצא הא דאמרינן בסמוך [דף כג ב] דביתהו דרב יוסף הוה מאחרה ומדלקה אמר לה רב יוסף תנינא וכו' וקשה לי דודאי דביתהו דרב יוסף לא הוה מדלקה בין השמשות דהא תנן ספק חשיכה ספק אינה חשיכה אין מדליקין ובדאי מוסיפה היתה מחול על הקדש שהרי שבתות וימים טובים מחוייבים הם בכך וכיון שכן מאי קאמר לה רב יוסף תנינא לא ימיש הרי כבר היתה מוסיפה מחול על הקדש אבל נ"ל דודאי קודם לבין השמשות היתה מדלקת שלא היתה מכנסת עצמה לספק איסור סקילה אלא מיהו **הוה סבירא לה שאין צריך להדלקת הנר תוספת לפי שלא נתנה תורה תוספת אלא למלאכות של חול אבל הדלקת הנר מלאכה של קדש היא לצורך שבת ותחלת שביתה היא שלפיכך תקנו חכמים שתהא מלאכה אחרונה הלכך הוה סבירא לה דלא יצטרך בה תוספת דאדרבה כמה דמאחר ליה טפי עדיף** ואמר לה רב יוסף דאפילו הכי צריכה היא תוספת והיא סברה לאקדומי כלומר לעשות לה תוספת גדול כשאר המלאכות כולן אמר לה ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים: וכיון דכל הני שמעתתא מוכחי שחכמים תקנו שתהא הדלקת הנר מלאכה אחרונה **מי שמדליק את הנר כבר הוא גומר בדעתו שלאחר מלאכה זו לא יעשה שום מלאכה אחרת ואין לך קבול שבת גדול מזה** ומאי דקא מייתי ראייה מדתניא בשלהי פרקין [דף לה ב] שלישית הדליק המדליק ושוהה כדי לצלות דג קטן וכו' לאו ראייה היא כלל דהאי ושוהה לאו אמדליק קאי אלא אתוקע קאי דהכי קתני התחיל לתקוע תקיעה שלישית סלק המסלק והטמין המטמין והדליק המדליק ושוהה כדי לצלות דג קטן **כלומר כמה יהא תוקע זה שוהה בין תקיעה שלישית לתקיעה אחרונה** שאי אפשר לומר שלא ישהה אלא כדי סילוק והטמנה והדלקה שאין הכל מטמינים ומדליקין כאחד ועוד שיש מי שאינו מטמין אלא קדירה אחת ויש שמטמין הרבה וכן בהדלקה ומש"ה קאמר שהתוקע שוהה בין תקיעה שלישית לרביעית כשיעור שיהא נצלה ביניה דג קטן או להדביק פת בתנור ויקרמו פניה ונתנו שיעור בין תקיעה שלישית לד' אף על פי שלא נתנו שיעור בין ראשונה לשניה ובין שניה לשלישית לפי שבתקיעות ראשונות עוד היום גדול ואין קפידא בשיעוריהן אבל תקיעה שלישית צריכה שתהא סמוך לחשכה מפני הדלקת הנר שאסור להקדימו ואדרבה היא מוכחא דלבתר הדלקה לא עביד מלאכה כלל מדקתני הדלקה בתר הטמנה וכמו שכתבתי למעלה וכיון דרבנן תקון שתהא הדלקה מלאכה אחרונה ודאי מי שמדליק בע"ש כבר הוא **גומר בדעתו** שלא יעשה מלאכה לאחר מכאן ונמצא מקבל שבת לאחר הדלקתו כדברי בעל הלכות ז"ל:

הזכרת מעין המאורע

תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ג

הלכה ח

כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום קודם לכבוד לילה אם אין לו אלא כוס אחד קדושת היום קודמת לכבוד היום ולכבוד הלילה

לילי שבתו' ולילי ימים טובים יש בהן קדושת היום על הכוס ויש בהן קדושת היום בברכת המזון שבת ויום טוב ראש חודש וחולו של מועד יש בהן קדושת היום [דפוס ראשון - הזכרת היום] בברכת המזון ואין בהן קדושת היום על הכוס הלכה ט

לא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ולא שאל את הגשמים בברכת השנים מחזירין אותו לא אמר הבדלה בחזון הדעת אומרה על הכוס אם לא אמר מחזירין אותו [ר' יוסי אומר אף מי שלא הזכיר ברית בברכת הארץ מחזירין אותו]

הלכה י

כל שאין בו מוסף כגון חנוכה ופורים בשחרית ובמנחה **מתפלל** (תפלה קצרה) שמנה עשרה ואו' **מעין המורע/המאורע/** אם לא אמ' אין [אין - חסר בדפוס ראשון] מחזירין אותו וכל שיש בו מוסף כגון ראש חדש וחולו של מועד בשחרית ובמנחה מתפלל שמנה עשרה ואו' **קדושת היום** בעבודה ר' ליעזר או' בהודייה אם לא אמ' מחזירין אותו ובמוספין מתפלל שבע ואו' קדושת היום באמצע

ברכת המזון נוסח א"י - T-S NS 195.50 [פורסם על ידי אבי שמידמן, גנזי קדם ח]

קטע ב

[א, 6] נברך על המזן שאכלנו משלנו ומטובו חיינו.
ב>רוך< א>תה< יי הזן את העלם כלו בטוב בחסד ורחמים נתן לחם לכל בשר כי לעלם חסדו ב>רוך< א>תה< יי על הארץ [ו]על המזון.⁹²
[ב] רחם יי אלהנו על [י]שראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל הבית

הגדל והקדש שנקרא⁹³ עליו מלכות בית דוד מהרה תחזיר למקוה⁹⁴ בימינו ותבנה את ירושלים בקרב «על הנסים»⁹⁵ העלינו בתכה שמחנו בה ב>רוך< א>תה< יי בני ירושלים. אמן בימינו.
ב>רוך< א>תה< [א] יי אלהינו אבינו מלכינו אדירינו קד>שנו< קדש יעקב המלך הטוב והמטיב שבל⁹⁶ יום ויום מטיב עמנו הוא גמלנו הוא יגמלינו חן וחסד ורוח ורחמים ובכל טוב.

ברכות מח:

תנו ורבנן, סדר ברכת המזון כך היא: ברכה ראשונה – ברכת «הזן», שניה – ברכת הארץ, שלישית – «בונה ירושלים», רביעית – «הטוב והמטיב», ובשבת – מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה, ואומר קדושת היום באמצע. רבי אליעזר אומר: רצה לאומרה בנחמה – אומרה, בברכת הארץ – אומרה, בברכה שתקנו חכמים בברכה – אומרה. וחכמים אומרים: אינו אומרה אלא בנחמה בלבד.

תוספות

מתחיל בנחמה – פי' הקונטרס לאו דוק' מתחיל בנחמה ומסיים אלא כלומר דאין צריך להזכיר של שבת לא בפתיחה ולא בנחמה אלא באמצע אבל מתחיל ומסיים בנחמת ירושלים כמו בחול שאומר רחם וחותרם בבונה ירושלים ויש שמתחילין בנחמתנו וחותרם בנחמת ציון עירך ובבנין ירושלים ונותנים טעם לדבריהם דרחם היו לשון תחנה ואין אומרים תחנונים בשבת אבל נחם אינו לשון תחנונים אלא כמו והנחם על הרעה לעמך

(שמות לב) ולא נהירא דהכל משמע לשון תחנונים ואין להקפיד אפילו אי הוי לשון בקשה כדאמר בירושלמי דשבת בפרק אלו קשרים מהו לומר רוענו זוננו פרנסנו בשבת א"ל טופס ברכות כך הוא ומנהג שטות הוא המשנה ברכה של חול.

ברכות מט.

יְתִיב רבי זירא אחורי דרב גידל, ויְתִיב רב גידל קמיה דרב הונא, ויְתִיב וקאמר: וטעה ולא הזכיר של שבת, אומר: "ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, ברוך מקדש השבת". אומר ליה: מאן אמרה? רב.

הדר יתיב וקאמר: טעה ולא הזכיר של יום טוב, אומר: "ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון, ברוך מקדש ישראל והזמנים". אומר ליה: מאן אמרה? רב.

הדר יתיב וקאמר: טעה ולא הזכיר של ראש חודש אומר "ברוך שנתן ראשי חודשים לעמו ישראל לזכרון". ולא ידענא אי אמר בה "שמחה" אי לא אמר בה "שמחה", אי חתים בה, אי לא חתים בה, אי דידיה אי דרביה. גידל בר מניומי הוה קאי קמיה דרב נחמן, טעה רב נחמן והדר לרישא. אומר ליה: מאי טעמא עביד מר הכי? אומר ליה, דאמר רבי שילא אמר רב: טעה – חוזר לראש.

והא אמר רב הונא אמר רב: טעה – אומר "ברוך שנתן"! אומר ליה: לאו איתמר עליה, אומר רב מנשיא בר תחליפא אמר רב: לא שנו אלא שלא פתח ב"הטוב והמטיב", אבל פתח ב"הטוב והמטיב" – חוזר לראש.

אמר רב אידי בר אבין אמר רב עמרם אמר רב נחמן אמר שמואל: **טעה ולא הזכיר של ראש חודש בתפלה – מחזירין אותו. בברכת המזון – אין מחזירין אותו.**

אמר ליה רב אבין לרב עמרם: מאי שנא תפלה ומאי שנא ברכת המזון? אומר ליה: אף לדידי קשיא לי ושאליתיה לרב נחמן, ואמר לי: מיניה דמר שמואל לא שמיע לי, אלא נחזי אנו: **תפלה דחובה היא – מחזירין אותו. ברכת מזונא, דאי בעי אכיל אי בעי לא אכיל – אין מחזירין אותו.**

אלא מעתה בשבתות וימים טובים, דלא סגי דלא אכיל – הכי נמי דאי טעי הדר? – אומר ליה: אין, דאמר רבי שילא אמר רב: טעה – חוזר לראש. והא אמר רב הונא אמר רב: טעה – אומר "ברוך שנתן"! – לאו איתמר עליה: לא שנו אלא שלא פתח ב"הטוב והמטיב", אבל פתח ב"הטוב והמטיב" – חוזר לראש.

בבלי שבת כד.	תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ג
<p>"ימים שיש בהן קרבן מוסף, כגון ראש חודש וחולו של מועד – ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ואומר מעין המאורע בעבודה, ואם לא אמר – מחזירין אותו, ואין בהן קדושה על הכוס, ויש בהן הזכרה בברכת המזון.</p> <p>ימים שאין בהן קרבן מוסף, כגון שני וחמישי (ושני) ותעניות ומעמדות." ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה, ואומר מעין המאורע ב"שומע תפלה", והוא לא אמר – אין מחזירין אותו, (ואין בהן קדושה על הכוס), ואין בהן הזכרה בברכת המזון.</p>	<p>... וכל שיש בו מוסף כגון ראש חודש וחולו של מועד בשחרית ובמנחה מתפלל שמנה עשרה ואו' קדושת היום בעבודה ר' ליעזר או' בהודייה אם לא אמ' מחזירין אותו ובמוספין מתפלל שבע ואו' קדושת היום באמצע כל שאין בו מוסף כגון חנוכה ופורים בשחרית ובמנחה מתפלל (תפלה קצרה) שמנה עשרה ואו' מעין המורע /המאורע/ אם לא אמ' אין [אין - חסר בדפוס ראשון] מחזירין אותו</p>

תוספתא כפשוטה ברכות פרק ג

קדושת היום וכו'. בד: הזכרת היום וכו'. ובכ"ע ובמהר"ם חלאוה הנ"ל: ויש בהם הזכרה וכו'. וכ"ה בבבלי פסחים (ק"ה א') ושבת (כ"ד א') בכל הנוסחאות. ברם מכיוון ש"קדושת היום" הולכת וחוזרת בקביעות בכ"י שלנו גם להלן במקום "הזכרה" ובמקום "מעין המאורע" (עיין להלן ה"ו והי"א ומש"ש) הרי קרוב לוודאי שיש לנו כאן נוסחא מקורית, ובא"י קראו בין להזכרת שבת (עיין בבלי מ"ח ב') ובין לתפלת יעלה ויבוא – קדושת היום...

43. קדושת היום וכו'. בד: הזכרת היום. ובכ"ע ובבבלי: הזכרה. ברם **וודאי הוא בעיני שבא"י קראו אף לתפלת יעלה ויבוא- קדושת היום, מפני שאין אומרים אותה אלא ביום שיש בו מוסף (ומוסף מסמן את קדושת היום, עיין זבחים צ"א רע"א).** ולפיכך קבעו בימות החול בעבודה, מפני שעיקרה היה בתפלת מוספין, אחרי שהזכיר את הקרבנות של מוסף. וכן בשחרית של יו"ט אמרו אחרי הזכרת הקרבנות שבפרשת אמור. ומשום זה כששכח להזכיר יעלה ויבוא בברכת המזון של יו"ט ור"ח אמרו במקומה קדושת היום ממש (עיין בבלי כאן מ"ט סע"א ומ"ש להלן). ויתכן שנשתמר לנו הכינוי "קדושת היום" ליעלה ויבוא גם בברייתא שבבבלי, שכן שנינו שם (מ"ח ב'): **ת"ר סדר ברכת המזון כך היא וכו' ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע.** ובב"נ ובכ"י פריס שם: ובשבת וביו"ט. ובה"ג ברכות פ"ז (ד"ו י' ע"ג, ד"ב עמ' 69): בשבת ובחדשים ובימים טובים וכו'. ובפסיקתא רבתי בראשה: ילמדנו רבינו, אדם מישראל שברך על המזון בר"ח ושכח ולא הזכיר של ר"ח כיצד הוא צריך לעשות וכו', אין צריך לחזור לכתחילה, אלא גומרה לאותה (כ"ה ברוקח סי' רכ"ח בד' פאנו ובד' קרימונא) ברכה קטנה בסוף, בא"י אמ"ה אשר נתן וכו' בא"י מקדש ישראל וראשי חדשים. וצריך בחולו של מועד לומר והשיאנו ה' אלקינו וכו'. הרי למדנו שראשי חדשים שקולים כמועדות וכו'. ובזרע אפרים הגיה: וצריך בראש חודש לומר וכו'. וכיוון יפה שכ"ה במחז"ו, עמ' 361: **שהרי לדבריהם (כלומר, לבני א"י) אומרים והשיאנו בראשי חדשים** כדמפורש בתחילת פסיקתא הגדולה וכו' צריך לומר והשיאנו בראשי חדשים. ואף חותמים בארץ ישראל בהזמנים, כדמפורש בהרואה ירושלמי (ברכות פ"ט ה"ג, י"ג ע"ד) אצל תפילת ראש חודש וכו', צריך לומר והשיאנו וכו'. ומוכח מלשונו שבפסיקתא לא נאמרה תפילת והשיאנו לענין תפילה אלא לענין ברכת המזון, וזהו בוודאי כפשוטה של הפסיקתא. **ומכאן נראה שבא"י הוסיפו והשיאנו אף ליעלה ויבוא שבברכת המזון של ר"ח, ופשיטא שהזכרה זו קדושת היום היא,** כנוסח כ"ו בתוספתא כאן. ובקטעים מן הגניזה של הגדה של פסח (הצופה האנגלי, סדרא ישנה ה", 1898, עמ' 47) אנו קוראים בנוסח מקוצר של ברכת המזון: אינ"ו ואלקי אבותינו יעלה ויבא וכו' כי אל חנון ורחום אתה לבדך נקראת. והשיאנו ה' אינ"ו את ברכת מועדיך בשלום וכו'. ונראה שאח"כ הסירו את תפלת והשיאנו מיעלה ויבוא של ברכת המזון, כדרך שהסירו את יעלה ויבוא מוהשיאנו של מוספים, עיין מ"ש הר"ל גינצבורג בצופה ההגרי ח"ג עמ' 181 ואילך, ח"ד עמ' 97 ואילך.

סידור רס"ג עמ' כג

שמונה עשרה. — ומי ששכח להזכיר ראש חדש או מועד ברצה וחנכה ופורים במודים ואח"כ נזכר בהם לפני גמר התפלה, אינו צריך לחזור מתחלת התפלה אלא מן רצה, אבל אם כבר גמר את תפלתו ונתן שלום, חוזר מתחלת ה' שפתי תפתח. — ומי ששכח להתפלל את תפלת התענית במקומה בשרמ"ע תפלה ואח"כ נזכר מצרפה לבקשה שהיא אחרין שמונה עשרה, לפני יהיו לציון אמרי פי, ואם כבר גמר את תפלתו ונתן שלום, אינו צריך לחזור על שום דבר. — ומי

שיעורים לזכר אבא מרי א, הזכרת ר"ח וחיה"מ

ג) הסוגיא בשבת (כד, א) נסתפקה האם מזכירים ר"ח בברכת המזון: "איבעיא להו מהו להזכיר ר"ח בברכת המזון אם תימצא לומר בחנוכה דרבנן לא צריך ראש חודש דאורייתא צריך, או דילמא כיון דלא אסור בעשיית מלאכה לא מזכירין". הגמרא פשטה שם לחיובא דמזכירים, אך לכאורה עצם הספק אינו מובן. ממה נפשך, אם רק איסור מלאכה מזיק הזכרת היום, גם בתפלה לא יזכיר ר"ח, משום דמותר במלאכה. העובדה שישנה הזכרת ר"ח בתפלה מוכיחה, שאין דבר זה תלוי באיסור מלאכה, וא"כ יש להבין מאי שאלת הגמרא בברכת המזון.

ד) גרסינן בברכות (מט, א): "יתיב רבי זירא אחורי דרב גידל ויתיב רב גידל קמיה דרב הונא ויתיב וקאמר טעה ולא הזכיר של שבת אומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך מקדש השבת וכו', טעה ולא הזכיר של יו"ט אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והזמנים וכו', טעה ולא הזכיר של ר"ח אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה אי חתים בה אי לא חתים בה". להלכה נקטינן, כי בר"ח אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ואינו חותם. הבחנה זו אינה מובנת. ממה נפשך, אם בר"ח נקבע יסוד של אי-חזרה במקרה של שכחת יעלה ויבוא בברהמ"ז, ולפיכך אינו צריך לברך אחרי כונה ירושלים ברכת היום בשם ומלכות כמו בשבת וביו"ט, אז יהא אסור לאמר אפילו הפתיחה, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, כי גם חלק זה מהווה מטבע גמור של ברכות. אולם אם נאמר, מאידך גיסא, כי אין ההלכה של אי-חזרה נוגעת במטבע של ברכה קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב, מדוע לא יחתום ברוך מקדש ישראל וראשי חדשים. מהו ההבדל בין שבת ויו"ט שמטבע ברכתה היא ארוכה, לר"ח שתיקנו בו מטבע קצר?

שבו? וכן ניתן לשאול, במקביל, ביחס לסוגיא בשבת (כד, א) שציטטנו לעיל שנסתפקה האם להזכיר של ר"ח בברכת המזון כיון דלא אסור בעשיית מלאכה. וקשה דהלא לפי הרבה ראשונים אף בחוה"מ אין איסור מלאכה מדאורייתא ואעפ"כ כנראה היה פשוט לסוגיא שחייבים להזכירו בברהמ"ז. וצ"ע, מאי שנא ראש חודש מחול המועד?³

ג.

ונ"ל פשוט, דחלוקה קדושת ר"ח מקדושת חוה"מ. קדושת ר"ח מתבטאת רק ביחס לקרבן מוסף. אין בו אלא קדושה המפורשת בפרשת פנחס בקרא ד"ובראשי חדשיכם", ברם מלבד קדושה זו אין בו שום תוספת חלות והוא יום חול לכל דבר; נקרא הוא יום מקודש אבל קדושתו תחומה ומוגבלת רק לקרבן מוסף. אולם קדושת חולו של מועד מקיפה הרבה דינים וחלוחים, ובעצם קדושתו היא חפצא של קדושת חג הסוכות או חג הפסח. קדושה זו מתבטאת

שיעורי הרב מאיר ליכטנשטיין

טוב אחרית דבר מראשיתו.

והנה הרבה פעמים הרהרתי באיסור הספד ותענית בר"ח, ושאלתי על מה איסור זה מיוסד. התייג שבת ויו"ט שנאמרה בהם מצות שמחה או כיבוד ועונג, אבל אשר לר"ח, מדוע לא יתענו ויספידו בו. אחרי כן, נמשכה תשומת לבי לסוגיא בברכות (מט, א) "טעה ולא הזכיר של ר"ח אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ולא ידענא אם אמר בה שמחה או לא אמר בה שמחה". לכאורה צריך עיון, מדוע יזכיר שמחה בר"ח שאין לו שום זיקה לשמחה. אבל לפי דברינו לעיל ניחא. במקדש, ר"ח שקדוש קדושת היום מחייב בשמחה של שירה ונכלל בכתוב של וכויום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם כמבואר ברמב"ן, ולכן אסרו גם בגבולין הספד ותענית. זהו ספיקה של הסוגיא, האם מזכיר שמחה משום דבמקדש ראש חודש נקרא יום שמחתכם, או דלמא שמשמיטים מלת שמחה, מפני שבגבולין אינו קדוש כלל וכלל ואין לו שום שייכות לשמחה. וכך יש לפרש גם את דברי הסוגיא בערכין, "ר"ח דאיכרי מועד לימא". ופירש רש"י דר"ח איכרי מועד ע"פ הכתוב (איכה א, טו) "קרא עלי מועד לשבר בחוריי", ופירושו קשה מאד. ברם לאמיתו של דבר, נראה שהסוגיא מתכוונת לכתוב של וכויום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם, שראש חודש נכלל בו עם שאר מועדות בנוגע לחיוב שירה, שהוא בעצמותו יום שמחה. ועל זה השיבה הגמרא, כי מותר בעשיית מלאכה, כלומר קדושת ר"ח המחוייבת בשמחה אינה חלה בגבולין, משום שהיא קדושת היום של קרבן שנוהגת רק במקדש ולא של איסור מלאכה שנוהגת בכל מועד, ולפיכך אין אומרים בו את ההלל.

לפי זה, ניחא מה שהקשינו על הסוגיא בשבת, אמאי לא נסתפקה הגמרא גם בנוגע לחוה"מ אם מזכירים בברכת המזון; וכמו כן, מה שצ"ע בסוגיא

דערכין מדוע אנו אומרים ההלל בחוה"מ מעיקרא דדינא ולא בר"ח, הלא שניהם מותרים בעשיית מלאכה. דכיון שקדושת ראש חודש אין לה שום זיקה לדברים אחרים הנמצאים חוץ לחובת קרבן מוסף בפרשת המוספין שבפנחס, יתכן שאין חיוב להזכירה בברכת המזון. מה שאין כן קדושת חוה"מ, שכוללת הכל ונקראה בתורת מקראי קודש בשלש הפרשיות, שפיר נזכרת גם בברכת המזון.

בענין הזכרה בתפלה נאמרו שתי הלכות: א) הזכרת קדושת היום בכל מועד מקודש כמו שבת ויו"ט; ב) הזכרת מעין המאורע אע"פ שלעצמו של יום אין קדושה מיוחדת, דמ"מ כיון שיום פלוני נתפס בחלות שם מסויימת מזכירים אותו בתפלה, וכגון תענית (בה אומרים עננו בין גואל לרופא או בשומע תפלה, ובשבת מבואר בירושלמי שאומרים עננו בעבודה), וכן חנוכה ופורים או תשעה באב, דמזכיר בהם על הנסים בהודאה או נחם בכונה ירושלים. והנה ידוע כי בכל מקום שמוזכרים קדושת היום אם שכח ולא הזכיר חזור, ואילו כשאין היום הנקוב בתפלה מקודש, ואינו נזכר מפאת חלות שם קדושתו אלא רק על פי ההלכה של מעין המאורע, אם לא הזכיר אינו חוזר. כך נקבעה ההלכה: קדושת היום שהושמטה מן התפלה, חוזרים עליה; מעין המאורע שנשכח, אין חוזרים. והנה בר"ח ישנן שתי חליות: א) קדושת היום, מעין שבת ויו"ט; ב)

כמו כן, מבינים אנו איבעיית הגמרא בשבת, האם מזכירים ר"ח בברכת המזון, משום דר"ח דאורייתא, או דלמא כיון דלא אסור בעשיית מלאכה לא מזכירים. הקשינו, מה ענין עשיית מלאכה להזכרה בברכת המזון, הא בתפלה מזכירין אנו אע"פ שמוטר במלאכה, ומדוע תופקע הזכרה מברהמ"ז. לפי המבואר הכל עולה יפה. הזכרת ר"ח בתפלה אינה משום קדושת היום, אלא בשביל קיום קביעות החודש; ובכזיתכן, כי צורך קביעות נאמר רק בתפלה אבל לא בברכת המזון. לו היתה ההזכרה קשורה עם קדושת היום לא היתה הסוגיא מסתפקת כלל, ובודאי שהיינו מזכירים. אולם היות וההזכרה באה לשם קביעות ולא לשם קדושת היום שאינה קיימת כלל בגבולין, נסתפקה הגמרא האם קביעות הוכנסה לברכת המזון. ומה מדוייק לשון הסוגיא, "מהו להזכיר ר"ח בברכת המזון, אם תימצי לומר בחנוכה דרבנן לא צריך" - כלומר, אין הזכרת

קנב שעורים לזכר אבא מרי ז"ל

מפני המאורע נהגת בברהמ"ז, רק בתפלה, דאין מזכירין של חנוכה, ורק אם בא להזכיר מזכיר; "ראש חודש דאורייתא צריך" - מ"מ הזכרה בר"ח ישנה משום שר"ח מדאורייתא ואיכא קיום של קביעות גם בברכת המזון; "או דילמא כיון דלא אסור בעשיית מלאכה לא מזכירין" - אין קדושה נהגת בו וקביעות אינה מצטרפת לברהמ"ז.

כמו כן, ניחא הסוגיא דבר"ח אינו חותם בברכה הנאמרת לפני הטוב והמטיב, אם שכח יעלה ויבוא. הברכה כשהיא לעצמה נאמרת בשם ומלכות, אבל כל זה הוא רק כשאנו דנים מפאת קביעות החודש, ברם כשאנו נגשים לשאלת קדושת היום, אי אפשר להזכירה בברכת המזון בתור ברכה. נמצא, כי בפתיחה, אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל, ישנה קביעות החודש ולכן אומרה בשם ומלכות, כי פסקינן שגם בברכת המזון יש קביעות ר"ח. ברם, חתימת מקדש ישראל ור"ח אי אפשר לומר כי אין אנו מזכירים בברכת המזון קדושת היום. אולם בשבת ויו"ט שמזכירים קדושתם חותם מקדש ישראל והזמנים או מקדש השבת.

שם, תענית ציבור עמ' ק

לפיכך נראה, כי בנוגע לדין קיום התענית, מתחיל הוא בתחילת הלילה, שהופקע רק מאיסור אכילה ושתייה, אבל לא מחלות שם זעקה. כל הראשונים (חוץ מבעהמ"א) קבעו מסמרים להלכה, כי מתפלל אדם תפלת התענית כלילה שקודם התענית, אע"פ שאוכל ושותה בו, ולא גרסי בדברי הגמרא בתענית (יא, ב) - "יחיד שקיבל עליו תענית אפילו אכל ושתה כל הלילה מתפלל תפלת תענית, לן בתעניתו אינו מתפלל של תענית" - מלת "למחר", ולא עוד אלא שפשוט הסוגיא בשבת (כד, א) מעידה, שאומר עננו גם בערבית, וכן כתב רש"י שם: "ערבית לילי כניסתן, ואע"פ שאוכל ושותה כל הלילה מתפלל תפלת התענית מאחר שנכנס היום, והכי נמי אמר ר"ה במסכת תענית, יחיד שקבל עליו תענית אע"פ שאוכל ושותה כל הלילה מתפלל תפלת התענית, ובתשובת הגאונים מצאתי ברייתא: שנו רבותינו פעמים שאדם שררי בתענית ואינו מתפלל, ופעמים שאדם אינו שררי בתענית ומתפלל, הא כיצד כאן בכניסתה כאן ביציאתה, כלומר ערב התענית אע"פ שעודנו בתענית לאכול לאחר התפלה מתפלל תפלת תענית, וליל מחרתו אע"פ שעודנו בתענית כשמתפלל תפלת ערבית אינו מתפלל תפלת תענית". הרי תפלת עננו נאמרת מחמת קיום זעקה בתענית, וכל נוסחתה של תפלה זו מעידה שנתקנה בתור זעקה. כן כתב הרמב"ם שציטטנו למעלה: "כשם

הפטרה במנחה בשבת

רש"י שבת כד.

מצאתי בתשובת הגאונים שהיו רגילים לקרות בנביא בשבתות במנחה עשרה פסוקים ובימי פרסיים גזרו גזרה שלא לעשות וכיון שנסתלקו נסתלקו.

תוספות שבת כד.

שאלמלא שבת אין נביא במנחה – וקשה לר"י דתנן בפרק שלישי דמגילה (דף כא. ושם ע"ש) בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה ואין מפטירין בנביא ותירץ ר"ת דנביא דהכא היינו כתובים שהיו מפטירין בכתובים בשבת במנחה כדאמר בפרק כל כתבי (לקמן דף קנז:) בנהרדעא פסקי סידרא בכתובים במנחתא דשבתא ובמגילה איירי בנביא ממש.

חידושי הרשב"א מסכת מגילה דף כא עמוד א

בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה וכו' ואין מפטירין בנביא. והקשה ר"ת ז"ל מדאמרי' בפ' במה מדליקין אמר רב אחדבוי בר מתנה אמר רב י"ט שחל להיות בשבת המפטיר בנביא במנחה אינו מזכיר של י"ט שאלמלא שבת אין נביא במנחה בי"ט אלמא בשבת אפי' במנחה מפטירין בנביא, ותירץ הוא ז"ל דנביא דהתם היינו כתובים וכדאמרי' בכל כתבי הקדש בנהרדעא פסקי סדרא בכתובי במנחתא בשבתא ולא בי"ט, ואינו מחזור דהיאך קורא אותם נביא ואינן נקראין כן בשום מקום, וההיא נמי דפרק כל כתבי הקודש איכא לפרושי דלא פסקי ליה באפטרותא קאמר אלא בדרשא וכדמוכח התם טפי, אלא בשבת ובי"ט בבקר הוי תקנת חכמים קבועה לאפטורי בנביא אבל במנחתא ליכא חיובא ומיהו אי בעו לאפטורי שפיר דמי ומקומות מקומות יש יש שמפטירין במנחתא דשבתא ויש שאין מפטירין, והתם ה"ק אפי' במקום שנהגו להפטיר בשבת במנחה לא נהגו כן בי"ט והלכך אינו מזכיר של י"ט, וכן השיב רבינו האי גאון ז"ל שמנהגות חלוקות הן ועדיין יש בפרס ומדי הפטרות ידועות בשבת במנחה לכל השנה כולה, ובמקצת ספרים שבשו אותה גרסא שבפ' במה מדליקין מדוחק קושיא זו והגיהו יום הכפורים שחל להיות בשבת וטעות הוא וכמו שאתה למד מדברי הגאון ז"ל, ואף רש"י ז"ל כך הוא גורס שם וכתב מצאתי בתשובות הגאונים ז"ל שהיו רגילים לקרות בנביא במנחה בשבת עשרה פסוקים ובימי פרסיים גזרו שמד שלא לעשות כן וכיון שנסתלקו נסתלקו עכ"ל, אף על פי שהוא קשה שתהא המשנה מדברת לאחר גזירה ודברי רב בקודם לכן.

רי"ף שבת י"א.

אביעיא להו מהו להזכיר של-חננכה במוספין (של-שבת ושל-ראש חדש) כיון דלית ביה מוסף לא מדכרינן או דילמא יום הוא שנתחייב בארבע תפילות רב הונא ורב יהודה אמרי אינו מזכיר רב נחמן ור' יוחנן אמרי מזכיר. והילכתא כואתיהו דאמר ר' יהושע בן לוי יום הכיפורים שחל להיות בשבת המתפלל תפלת נעילה צריך להזכיר של-שבת יום הוא שנתחייב בחמש תפילות הכא נמי יום הוא שנתחייב בארבע תפילות ולפיכך מזכיר. והא דאמר רב גידל אמר רב ראש חדש שחל להיות בשבת המפטיר בנביא אינו צריך להזכיר של-ראש חדש שאלמלי שבת אין נביא בראש חדש לית הילכתא כואתיה. מיהא דר' יהושע בן לוי אמר רבא יום טוב שחל להיות בשבת שליח ציבור [היורד] לפני התיבה ערבית אינו צריך להזכיר של יום טוב שאלמלי שבת אין שליח ציבור יורד ערבית ביום טוב וכן הילכתא. ואי קשיא לך הא דר' יהושע בן לוי דאמר יום הוא שנתחייב בחמש תפילות הכא בשבת דין הוא דלא צריך שליח ציבור ערבית לירד לפני התיבה ורבנן הוא דתקינו משום סכנה. אבל התם ביום הכיפורים יום הוא שנתחייב בחמש תפילות:

בעל המאור שם

כתב הרי"ף ז"ל: הא דאמר רב גידל אמר רב: ר"ח שחל להיות בשבת, המפטיר בנביא אין צריך להזכיר של ר"ח, שאלמלא שבת אין נביא בר"ח - לית הלכתא כוותיה מדרבי יהושע ב"ל.

ואין דברי הרב ז"ל נראין בזה. דהא מפרש טעמיה דריב"ל, יום הוא שנתחייב בד' תפלות. כלומר, מתוך שנתחייב בשלש תפלות נתחייב אף ברביעית. ואילו נביא בר"ח ליכא כלל. הילכך לא מדחיא דרב גידל מדריב"ל, דהא טעמיה לחוד והא טעמיה לחוד. וכדרב גידל נקטינן, כמנהגא דילן.

ונשאלה שאלה מלפני רבינו האי ז"ל על הא דאמר רב מתנא: יום טוב שחל להיות בשבת, המפטיר בנביא במנחה אין צריך להזכיר של יו"ט. דשמעת מינה דאיכא נביא בשבת במנחה. ובמסכת מגילה ([בבלי מגילה כ"א](#)) תנן: בשבת במנחה קורין שלשה ואין מפטירין בנביא. קשיאן אהדדי.

והשיב כי מקומות יש ומנהגות חלוקות הן. ועדיין יש בפרס ומדי ובשאר מקומות הפטרות ידועות בשבת במנחה לכל השנה כולה.

אלו דברי הגאון ז"ל. **ואתה למד מהם שזה שהגיהו חכמי הארץ הזאת במקצת הספרים, יום הכפורים שחל להיות בשבת, טעות הוא.** ומשום דקשיא להו יו"ט שבשו הספרים והגיהו, יום הכפורים. וה' הטוב יכפר בעד.

רמב"ן מלחמת השם

ועוד, כתב הרי"ף ז"ל, הא דא"ר גידל א"ר, ר"ח שחל להיות בשבת, המפטיר בנביא א"צ להזכיר של ר"ח וכו'. אמר הכותב: בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא, וכך מורים הראשונים כדברי רבינו ז"ל. והדבר מוכרח, ואין הפי' הזה בס' המאור אלא פתוי דברים.

שאינן הלשון הזה, יום הוא שנתחייב בחמש תפלות, אלא לומר שכל התפלות שביום חובה ליום זה הן באות ובכולן צריך הזכרתו של יום שהוא שבת ויום הכפורים.

תדע, דהא מעיקרא גבי חנוכה בעיא לה הכי בהדיא: או דלמא יום הוא שנתחייב בחמש תפלות. ומהאי טעמא בלחוד אמרי רב נחמן ורבי יוחנן, מזכיר, ואפילו הכי אתי אביי למפשטא מדרב גידל. וכי הדר דחינן לה בגמרא נמי לא מדכרינן הך לישנא, דנימא, הכא יום הוא שנתחייב בד' תפלות.

ומי שירצה לסמוך על מה שדחו בגמרא - מי דמי, התם נביא בר"ח ליכא כלל - ולפי' יהא סבור דלא מדחיא דרב גידל מדרבי יהושע בן לוי, גם זה טעות גדולה.

שלא אמרו כן בגמרא אלא מקמי דתיקום לן דהא דרב הונא ורב יהודה דרב היא, דאתינן למדחיא בדרך דחויא בעלמא. אבל כיון דפשטינן השתא, הא דרב יהודה ורב הונא ודאי דרב היא, טעמיה דרב כדרב גידל לאו משום דנביא בר"ח ליכא כלל, דהא אפילו ביום טוב שחל להיות בשבת אמר כן ותרוייהו בחדא מחתא מחתיניהו. דאי לא תימא הכי קשיא דרב אדרב. הכא אמר, דוקא משום דנביא בראש חודש ליכא כלל, והכא אמר, אפילו בדאיכא. והוה לן למימר בגמרא, אמוראי נינהו ואליבא דרב. דכל היכא דצריך להאי פירוקא מקשו ומפרקי לה בגמרא בהדיא. אלא, ש"מ, תרוייהו בני חד ביקתא נינהו ולית הלכתא כחד מינייהו. ומאן דליכא למסמך עליה בהא אמרינהו לתרוייהו.

וכיוצא בזה בתלמוד דחיות הרבה. דקאמרינן בכמה דוכתי: הא מני. רבי מאיר או רבי יהודה ורבי שמעון היא, דאית ליה הכי והכי. ודחו לומר, דלמא התם טעמא אחרינא הוא. עד שחוזרין ודנין אותו ממקום אחר שהוא מפורש ולמד סתום מן המפורש.

...

והנה בגמ' מפורש, לית הלכתא ככל הני שמעתתא, שהוא כלל גדול לדחות את כולן. ומי שיסכים עם לשון הגמ' יודה בזה.

ועוד, שהרי לפי דברי בעל המאור ז"ל ליתא אלא חדא שמעתא, דרב אחדבוי בר מתנא ביום טוב שחל להיות בשבת. דבעיין דבשל חנוכה במוספין לא מתמר עלה, לית הלכתא כי הא שמעתא, דלאו שמעתא היא אלא בעיא היא ופולוגתא דמתמרא עלה, מר אמר מזכיר ומר אמר אינו מזכיר. ואי דרב גידל לא מדחיא, מאי ככל הני שמעתתא. אלא פליגן אדר' יהושע בן לוי ומידחיין מינה.

ועוד, דאפי' כשתמצא לומר דשמעתתא דראש חדש ודר' יהושע בן לוי לא פליגן בהדיא אהדדי, ואפשר הוא לתרוצינהו בהדדי בההוא טעמא דקס"ד - מי דמי, התם נביא בראש חודש ליכא כלל - כיון דבגמרא איתמר, לית הלכתא ככל הני שמעתתא, כולהי מידחיאן, ואע"ג דאמרינן בה אלא. כי הא לאו למימרא דדוקא הני דפליגן עלה בהדיא, אלא כל הני שמעתתא נינהו וכולהו ליתנהו.

... אלא רבנן דגמרא הוא דידיעי דלית הלכתא ככל הני שמעתתא והלכתא כי הא, ופסקו להו אהדדי. דהכי אורחא דגמרא בכל דוכתא.

ואין צ"ל בזו שבשמועתנו, דודאי דרב אחדבוי ודרב גידל, תרתי שמעתתא דרב, ליתנהו. דפליגן ודאי אדרבי יהושע בן לוי.

והרב הנשיא אלברצלוני כתב - ואמר מר רב האי: המפטיר בראש חדש שחל להיות בשבת צריך להזכיר של ראש חדש. וכן עמא דבר. ע"כ. וכך הסכימו כל הגאונים. וכן כתבו רב חננאל ורבינו שלמה, זכר כולם לחיי עולם.

רשב"א שבת כד:

ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דא"ר יהושע בן לוי. פירש רש"י ז"ל: דהא דרב גידל נמי מידחיא, והמפטיר בנביא בראש חודש שחל להיות בשבת מזכיר של ראש חודש, ואף על גב דהפטרה בראש חודש ליכא כלל מ"מ יום הוא שנתחייב בהפטרה. וכן פסק אלפסי ז"ל. אבל ר"ת ז"ל וכן בעל המאור ז"ל אמרו דלא אידחיא הא דרב גידל כלל דהפטרה בראש חודש ליכא כלל, ואיתא להא דרבי יהושע בן לוי ואיתא להא דרב גידל, ולא מידחו אלא הא דרב הונא ורב יהודה ורב אחדבוי דפליגי אדרבי יהושע בן לוי.

ורבנו הרב ז"ל הכריע כדברי רש"י והרב אלפסי ז"ל, מדאמרינן סתם לית הלכתא ככל הני שמעתתא, ואם איתא דאיתא לדרב גידל, כיון דלדעתיה דאביי אף היא דמיא לדרב הונא ובין איתיה ביומיה בין ליתיה ביומיה כלל כולהו חדא אורחא אית להו, הוה ליה לבעל הגמרא לפרושי בהדיא לית הלכתא כרב הונא ורב יהודה ולא כרב אחדבוי, כי היכי דלא ניטעי בהא דרב גידל לאפוקה מהלכתא. ועוד דאם איתא דהא דרב גידל משום דאין נביא בראש חודש כלל הוא, אם כן משמע דהיכא דאיתיה כגון מוספין דאיתיה ערבית ושחרית ומנחה מודה בה רב דמזכיר, והא ודאי ליתא, דהא רב אחדבוי משמיה דרב אמר איפכא, ובכדי לא משוינן חלוקא ביני אמוראי ונימא תרי אמוראי נינהו אליבא דרב, אלא ודאי טעמיה דרב גידל כטעמיה דרב אחדבוי דתרווייהו משמיה דרב קאמרי, וכיון דאידיחי הא דרב אחדבוי אידחיא נמי דרב גידל, דיום הוא שנתחייב בכך. ואף על פי שיש להשיב, הלכה למעשה הכי שפיר טפי למיעבד, משום דמ"ד מזכיר חייב להזכיר קאמר, ולמ"ד אינו מזכיר לאו אסור להזכיר קאמר אלא אין צריך להזכיר קאמר ואם בא להזכיר מזכיר, וכדאמרינן לעיל ([שבת כד](#)) גבי הזכרת חנוכה בברכת המזון אינו מזכיר ואם בא להזכיר מזכיר בהודאה.

עוד כתב הרב רבנו ז"ל, דאף על גב דאידיחי הא דרב גידל מכל מקום אינו חותם בה בשל ראש חודש כלל, אלא שאומר מעין המאורע בעבודה ואינו חותם אלא בשל שבת בלבד. וטעמא קאמר דהיאך אפשר דיפה כח ראש חודש בהפטרה דליתא אלא בשביל שבת יותר משלש תפלות הקבועות בראש חודש, אלא ודאי אינו חותם אלא בשל שבת בלבד. אבל המפטיר בנביא במנחה ביום הכפורים שחל להיות בשבת, חותם אף בשל שבת כדרך שהוא חותם בהפטרת שחרית. וראש חודש שחל להיות בשבת, אמרי רבוותא ז"ל שאינו מזכיר שבת ביעלה ויבא, וכן כתב רבנו ז"ל, לפי שלא מצינו הזכרה אחר חתימה.

שמן שריפה

רשב"א שבת כג:

איכא למידק מאי קא מקשה ליה מיום טוב, דילמא טעמא משום דאין שורפין קדשים ביום טוב, וכדמפרש בגמרא עלה לקמן, ורבא נמי אמאי לא מפרש ליה הכין...
אי נמי יש לומר דאביי כרב חסדא סבירא ליה דביום טוב שחל להיות בערב שבת עסקין, וטעמא דכולה מתניתין משום דאין שורפין קדשים ביום טוב, אלא מדשמעיה לרבה דדחיק ומוקי לה בההיא גזירה דהוא דבר רחוק שיהא מטה כדי שימהר מעט בשריפה מה שהוא מותר ליהנות בו בשריפתו כשמן דעלמא, ודאי דרבה לית ליה בשמן שריפה טעמא משום שריפת קדשים, דאי אית ליה טפי הוה ליה לאוקומה ביום טוב שחל להיות בערב שבת וכרב חסדא, ומשום הכי אקשי ליה. והיינו נמי דסייעיה נמי לרב חסדא, מדתניא כל אלו שאמרו אין מדליקין בהן בשבת מדליקין בהן ביום טוב חוץ משמן שריפה לפי שאין שורפין קדשים ביום טוב, ומסתמא לכולה מילתא דרב חסדא קא מייתי מינה סייעתא, ולומר דלית ביה משום גזירת הטיה כלל ובשבת דעלמא שרי, והיינו משום האי טעמא דאמרינן דכיון דקא מפרש בברייתא דטעמא משום שריפת קדשים, ממילא אדחי ודאי ההוא טעמא דגזירת הטיה דטעמא קלישתא הוא, ולא מוקי לה רבה למתניתין בההוא טעמא אלא מדלא אשכח טעמא אחרינא לאוקומי ביה למתניתין.

וכיון שכן קיימא לן דבשבת דעלמא מדליקין בו, ואף על גב שדולקת והולכת בשבת, מלאכה היא שנעשית מאליה ולא חיישין לה, וכדרב חסדא דסבירא ליה הכין. וכתב רבנו הרב ז"ל דמשום כך הכניסו בגמרא הך פיסקא דולא בשמן שריפה באמצע הלכות חנוכה, משום דשייכא בהדלקת נר חנוכה בשבת לרבה.